

RUNİK YAZININ GELİŞİM COĞRAFYASI VE YAYILMA SAHASI

İsmail DOĞAN

Düşünen insan, fikirlerini, duygu ve isteklerini ses ve mimik dışında da ifade etme ihtiyacı duymuştur. İnsanoğlu ilk önce kaya ve mağara duvarlarına düşüncesini yansıtan şekiller çizmeye başladı. İşte bu ilk devre, yazının ideogram aşamasıdır. İdeogram yazının gelişen şekli Mısır, Maya, Luwi yazısında da görülen resim yazısı döneminde görülür. Yazının bu devri piktogram olarak adlandırılmaktadır.

DA	CHA	CH'A	HA	KA	K'A	LA	MA	NA

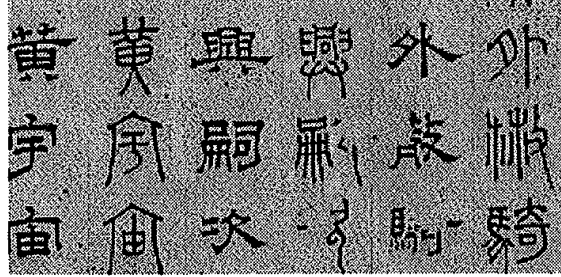
Maya yazısı örneği¹

ka	ki	ku	qu	qw
ha	há	hi	hf	hu
ta	tá	tã	ta°	tí

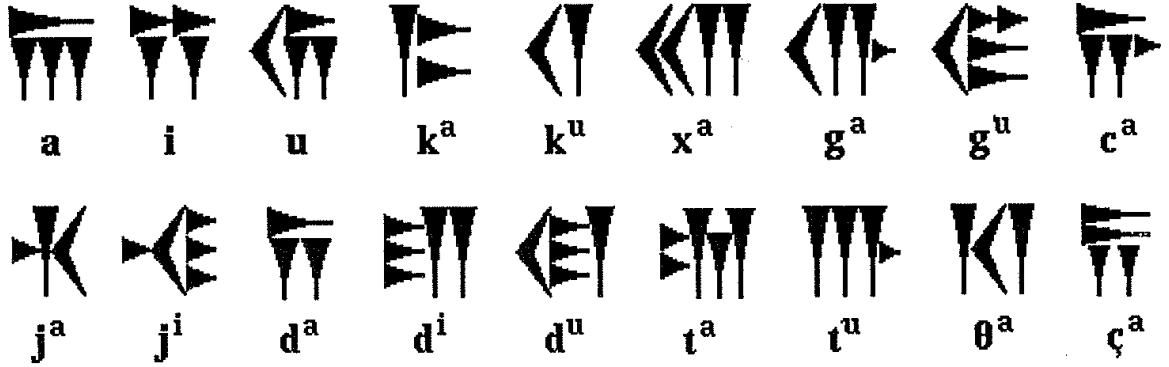
Luwi yazısı örneği

¹ <http://www.primarysource.org/mayan/resources/language/images/lang4.jpg>

Yaklaşık 3500 yıllık gelişim süresinde Jia-gu wan, Da ahuan, Niao Zhuan ve Li shu versiyonlarından Jurchen, Xiu gibi yazılar çıkaran Çin ve M.Ö.12-8 yy.'a kadar götürülen Tibet yazıları, yazının piktogramdan sonraki aşaması olan hece yazısının örneğini gösterir.

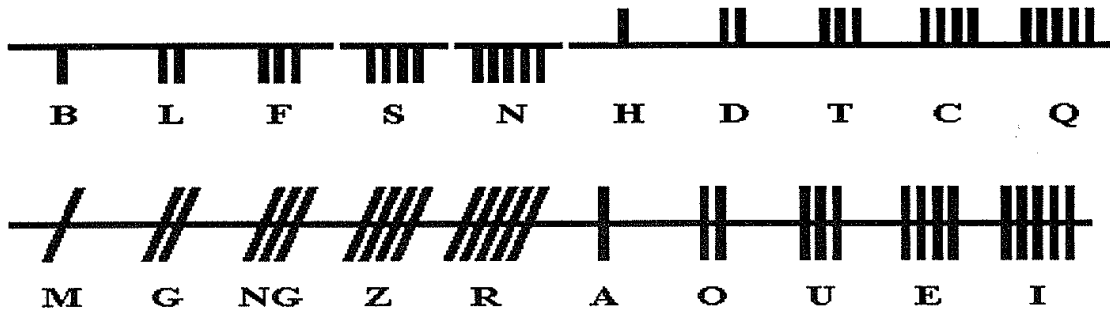

Çin yazısına örnek²

Eski Fars yazısına örnek

Sümer ve Akad çivi yazılarının dışında; M.Ö. 500'de kullanılan Eski Fars çivi yazısı ve hece yazısından sonraki aşamayı gösteren İrlanda ve Galler bölgesindeki M.S. 5. yy.'dan itibaren kullanılan Ogham yazısı, yarı hece döneminin örnekleridir.

Eski İrlanda Ogham yazısına örnek

² <http://www.chinapage.com/calligraphy/ruhe.html>

İçinde ligatürler ve piktografik özellikler bulunan yarı hece yazısına Proto-Kanaaite yazısının versiyonları olan Fenike, Etopya, Güney Arap, Eski İbrani ve Eski Grek yazılarını da örnek gösterebiliriz.

,			A	ı			Λ
b			B	m			M
g			Γ	n			N
d			Δ	s			Ε

Proto-Canaaite – Fenike yazısına örnek

अ	आ	इ	ई
a	ā	i	ī
ऋ	ॠ	ऌ	ॡ
r	r̄	l	l̄
ए	ऐ	ओ	औ
e	ai	o	au
क	ख	ग	घ
ka	kha	ga	gha

Brahmi Yazısına örnek

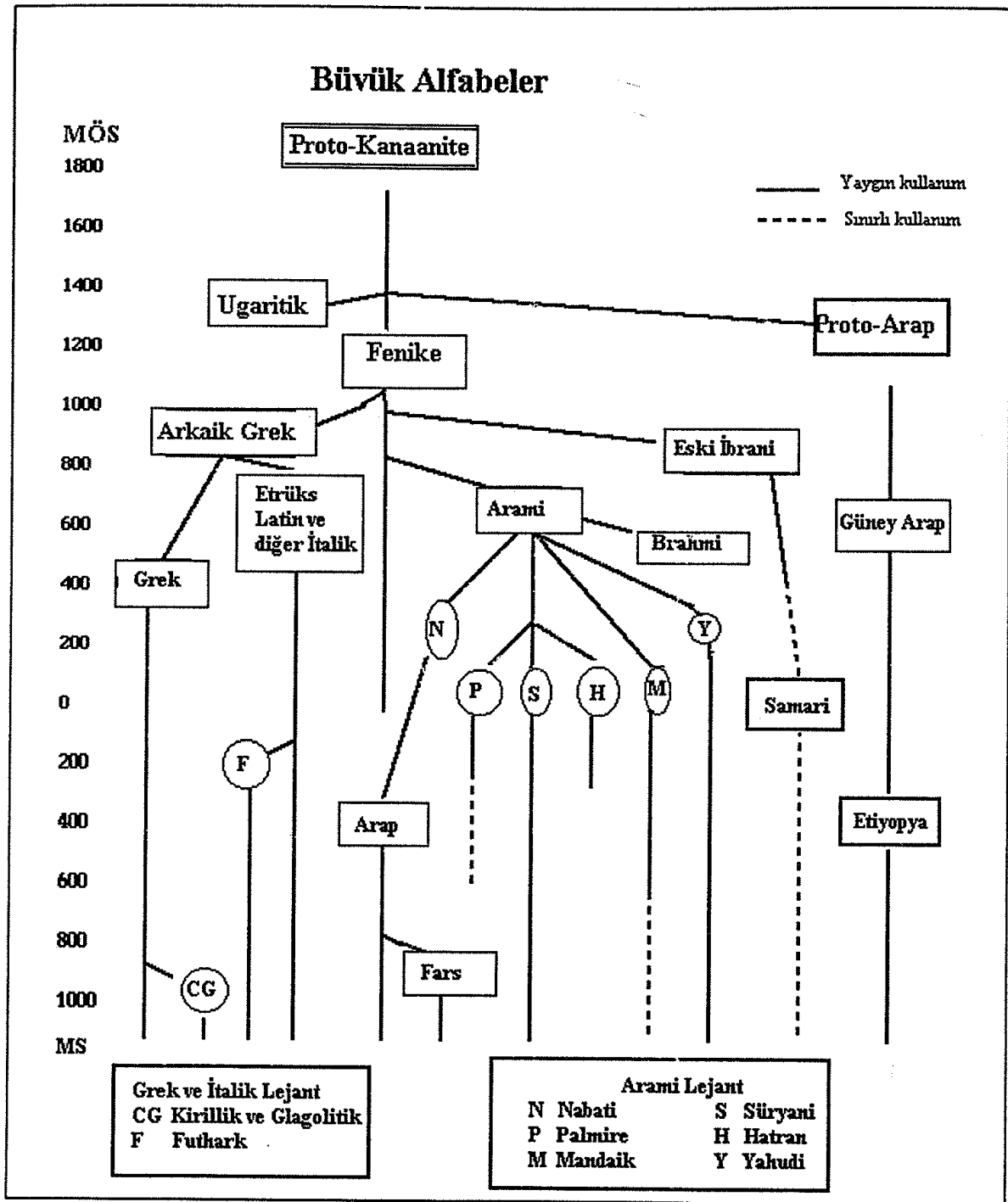
ka [ká]	kha [kʰá]	ga [ká/khà]
ca [čá]	cha [čʰá]	ja [čà]
ta [tá]	tha [tʰá]	da [tà/thà]

Tibet yazısına örnek

Yarı heceden alfabeğe geçiş dönemine en iyi örnek Hindistan'daki Hindu ve Sanskrit dillerinin kullandığı Brahmi-Devanagri ile Tibet yazılarıdır.

Alfabe durumuna gelen bir yazının gelişimi uzun zaman alır. Meselâ, Roma alfabeti, yaklaşık 4000 yıllık bir gelişimin sonucudur. İçinde ligatürler ve piktografik özellikler taşıyan Göktürk yazısı, yarı hece ile alfabe arasındaki aşamaya kadar gelebilmiş bir yazı çeşitidir.

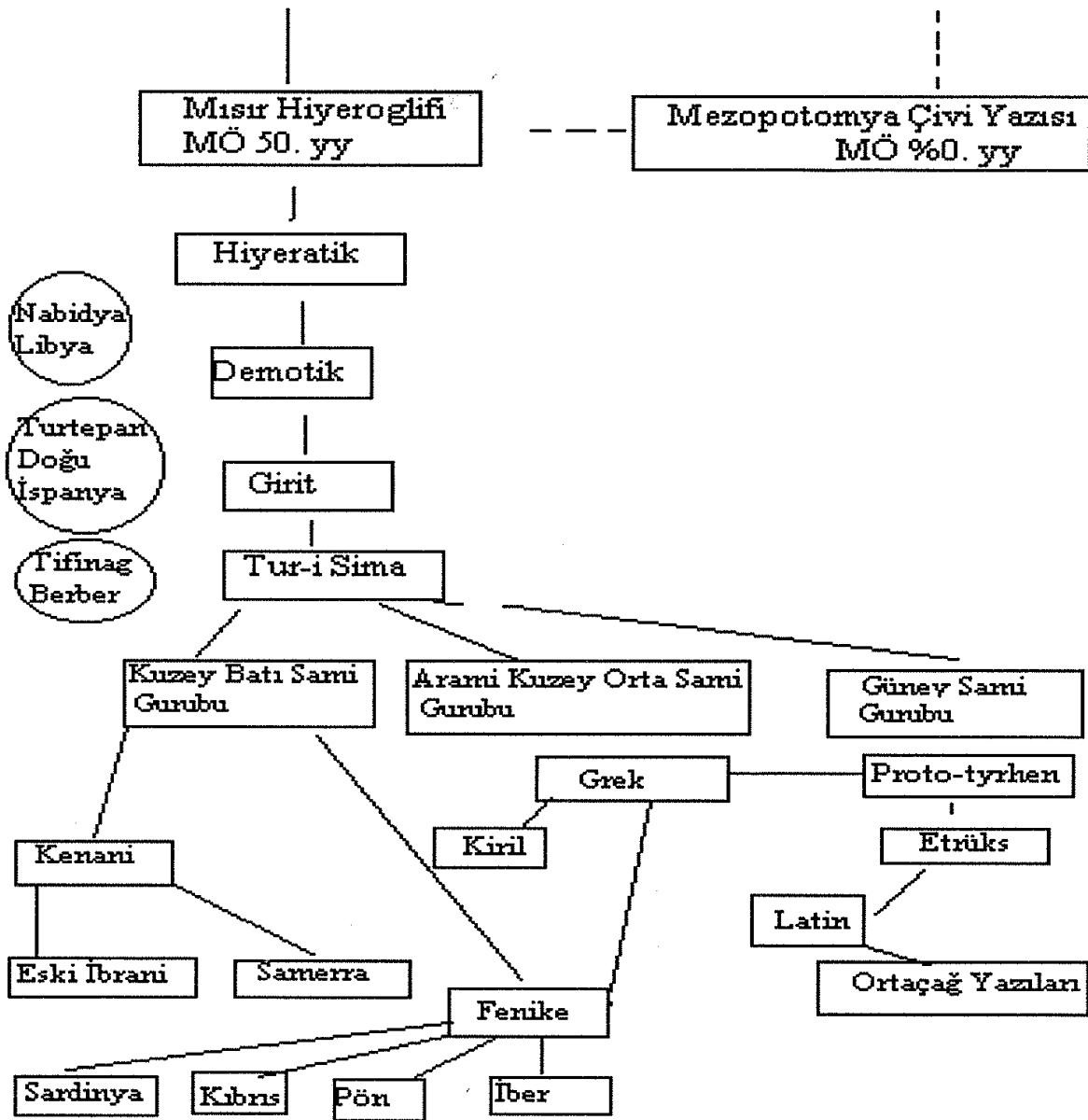
Yazı sistemleri üzerine çalışan uzmanların bir kısmı, yazıları da dil ailelerinde olduğu gibi muhtelif tasniflere tâbi tutmuşlar, işaretlerin göstermiş olduğu ses değerlerini dikkate alarak gruplandırmışlardır (Şema I).³

Şema I

Yazının gelişimi ve alfabenin yayılışı hususunda bir başka örneğini aşağıda verdiğimiz gibi yine muhtelif teoriler vardır (Şema II).

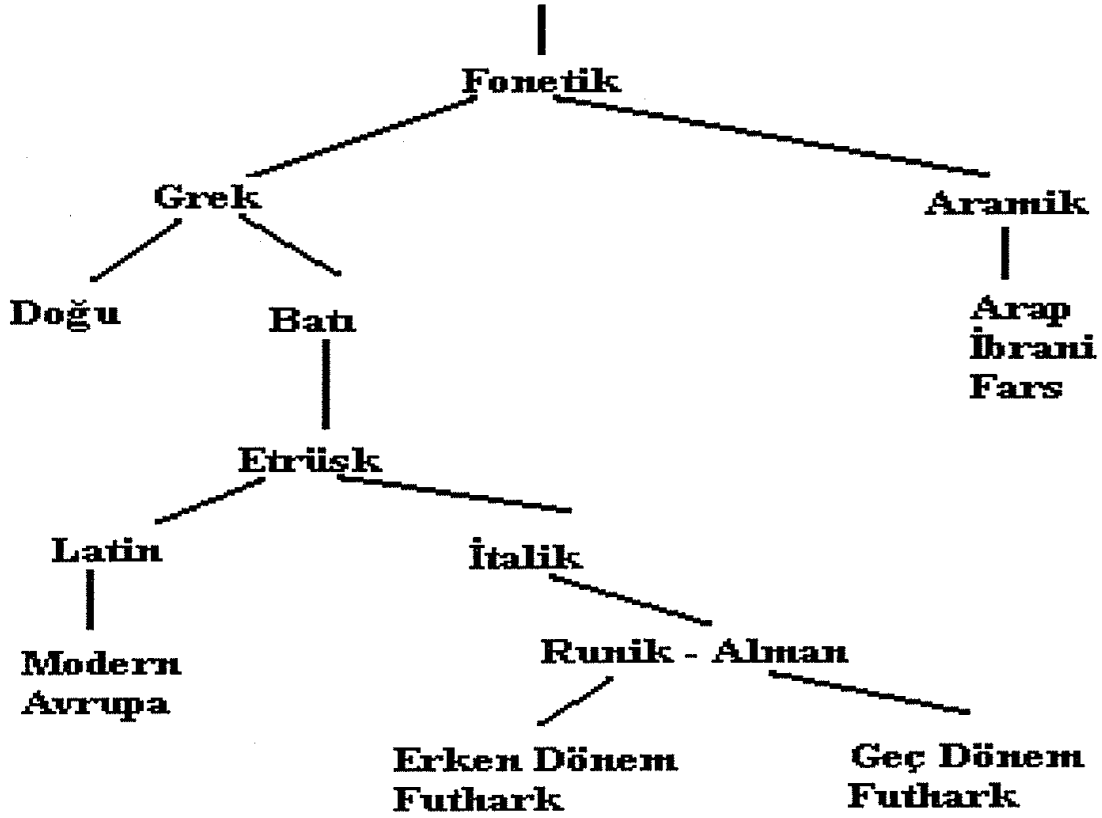
³ http://alumni.eecs.berkeley.edu/~lorentz/Ancient_Scripts/protocan_s.shtml#intro

Şema II

Bunlardan başka 'yazı aileleri' teorileri de bulunmaktadır. Runik (Göktürk) yazının gelişimiyle ilgili de bazı teoriler bulunmaktadır. Bunlardan biri Jennifer Smith'e aittir. Runik yazı, Etrüsk yazısı yolu ile Grek yazısına kadar götürülmektedir⁴ (Şema III). Ancak, bu tür görüşler Runik yazının gelişim sürecini takip etmeden, gelişim coğrafyasını dikkate almadan ileri sürülmektedir.

⁴ <http://www.tarahill.com/runes/runehist.html>

Şema III

Proto-Bulgar ve Köktürk devirlerinde yarı hece ile alfabe aşamasına gelen Göktürk yazısının, ideogram ve piktogram devirlerinin hangi coğrafyada geliştiği konusu şimdiye kadar pek işlenmemiş, çoğu zaman kaynağı bilinmeyen bir yazı türü olarak kayıtlara geçirilmiştir.

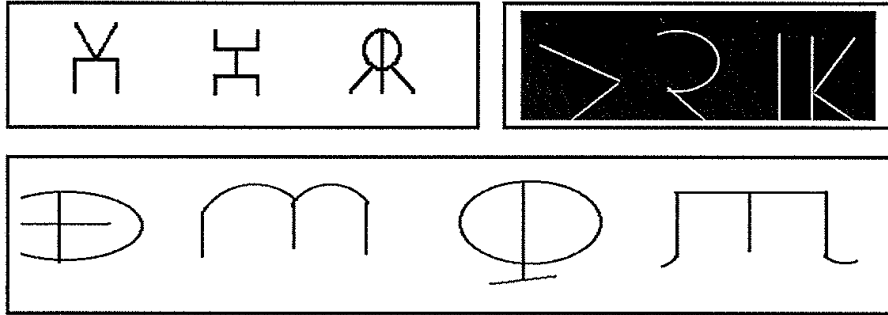
“Sır, giz, esrar” mânâsına gelen runik kelimesi, okur yazar insanların çok az olduğu dönemlerde eski İskandinav alfabesini ifade etmektedir. İskandinav sahası üzerine yapılan araştırmaların Türkoloji çalışmalarından önce başlaması sebebiyle ilmî terim haline gelmiştir. 1800’lü yıllarda Göktürk işaretli yazılarla karşılaşan ilim âlemi, benzerliği sebebiyle, bu yazı sistemini de Runik yazı olarak adlandırmıştır. Önceleri bu tür eserleri İskandinav yazı sistemine göre okuma denemeleri yapılmıştır. İskandinav yazı sistemiyle olan benzerliği yüzünden, bazı ilim adamları, Göktürk yazısının kaynağı olarak İskandinav yazısını düşünmüşlerdir. Hatta bir kısım batılı ilim adamı, ısrarla bu yazının Slav-German (Viking) ırkına ait olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte soldan sağa doğru Viking yazısı şeklinde okumada da başarılı olamamışlardır.⁵

⁵ Bu konudaki bilgi ve fotoğraflar Turgay Kürüm, *Futhark Alfabesinin Gizemi*, <http://aboneturknet/Antalya/Futhark.HTM>’den alınmıştır.

Göktürk yazısının Türk soy damgalarından gelişmiş, İskandinav yazı sisteminden farklı, Türk kaynaklı bir yazı sistemi olduğu görüşü daha gerçekçidir. Türkiye’de, Köktürk abideleri ve yazısından, W. Radlof⁶ ve V. Thomsen’in⁷ Avrupa’daki yayınlarından sonra; V. Thomsen’in neşrinden istifade ederek Necip Asım’ın “*Pek Eski Türk Yazısı*”⁸ adlı eseriyle haberdar olduk. Bu sahada yapılan çalışmalar daha çok tespit edilen eserlerin okunması üzerine olmuştur. Runik yazının menşei ve gelişimi ile ilgili araştırmalar, birkaç çalışmanın dışında Türkiye’de pek yapılmamıştır. Avrupa ya da Rusya’daki çalışmalar ise Runik yazının gelişimini, Grek ya da Latin kökenine dayandırır. Bu gelişim izahı yapılırken Türkçe yazılı metinler pek dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla Runik yazının menşei çalışmaları da neticelenmemiştir.

Bütün yazı çeşitlerinin gelişimi “*ideogram _ piktogram _ damga _ hece _ yarı hece _ alfabe*” şeklinde olduğu düşünülürse; Runik yazının da bu seyri geçirmiş olması gerekmektedir. Eğer Runik yazının ideogram ve piktogram devresine ait eserleri tespit edebilirsek, menşei konusunda da fikir yürütebileceğimiz kanaatindeyiz.

Orta Asya, Doğu Avrupa ve Kuzey Avrupa’da bulunan eserlere baktığımızda, Runik yazının daha çok yarı hece ve alfabeleşmiş döneme ait olduğunu görürüz. Ancak, aşağıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi, Kuzey Kafkasya ve Kara Deniz’in kuzeyinde bulunan (Kırım gibi) Hazar dönemi kaya mezarlarında tespit edilen yazılardaki Runik yazı ideogramdan hemen sonraki dönem olan damga dönemine aittir.⁹

Runik yazı olarak adlandırdığımız yazının damga dönemine ait bir çok örneğine bu bölgedeki Proto-Bulgar, Hazar ya da Kuman eserleri üzerinde rastlıyoruz. Bunun bir tesadüf sonucu olduğu söylenemez.

Kuzey’de İdil, Doğu’da Hazar, Batı’da Kara Deniz ve Doğu Anadolu ile Güney’de Mezopotamya sınır olarak çizildiğinde, bölgede bulunan eserleri Runik

⁶ W. Radloff, *Alterthümer der Mongolei im auftrage der kaiserlh Akademie der Wissenschaften herausgigen* von Dr.W. Radloff, 1892. St. Petersburg.

⁷ V. Thomsen, “Inscriptions de I’orkhon Déchiffrées”, *Memories Sossie Finno-Ugor*, 1896 Helsinki.

⁸ Necip Asım, *Pek Eski Türk Yazısı*, 1899, İstanbul.

⁹ İsmail Doğan, *Kafkasya’da Göktürk (Runik) İşaretili Yazıtlar*, Türk Dil Kurumu yay. 736, Ankara, 2000 adlı eserin “Açıklamalar” bölümü.

yazının menşei açısından değerlendirdiğimiz zaman karşımıza ilginç gelişmeler çıkmaktadır.

Burada özellikle Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Kafkasya buluntularını Kazakistan ve Sibirya buluntularıyla mukayese ederek konuyu ele almak istiyoruz.

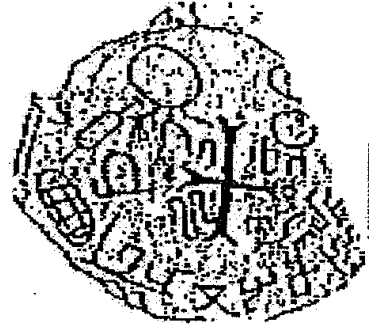
Anadolu'nun birçok yerinde, tarih öncesi çağlara ait kaya ve mağara resimlerinin bulunduğu bilinmektedir.¹⁰ Bunlardan özellikle Adıyaman, Malatya, Kars, Van ve Hakkari bölgelerindekiler dikkat çekicidir.

Oktay Belli'nin Van bölgesinde, Muvaffak Uyanık'ın Hakkari Gevaruk ve Tirişin yaylasında tespit etmiş olduğu resimler, Azerbaycan Gobustan yazıtlarının benzerleridir.¹¹ Gobustan kaya resimlerinin Kazakistan buluntuları ve Kuzey Kafkasya'daki Teşikle ve Zelençük-Krayda kaya mezarlarındaki resimlerle benzerlikleri ve Doğu Anadolu kaya resimleriyle ilgisi açıkça görülmektedir. Resimler şekil ve muhteva yönünden birbirinin benzeridir.

Arkeologlar, Doğu Anadolu'daki mağara duvarlarında bulunan insan, tanrı, tanrıça, güneş ve hayvan resimlerinin günümüzden 15.000 yıl öncesine ait¹² olduğunu ifade etmektedirler. Yüksekova Gevaruk köyünde bulunan koç heykeli üzerindeki kabartma resim ve Erzurum Cunni Mağaralarındaki yazıt, Kuzey Kafkas buluntularıyla benzerdir.

Üzerinde kabartmalar bulunan
Gevaruk Koç heykeli¹³

Tirişin Yaylası Çilgiri Yazıtı¹⁴

Oktay Belli'nin Van Yedisalkım Köyü Başet Dağında Kızların Mağarası adıyla anılan mevkideki iki mağarada tespit ettiği renkli resimler ile Sutul deresi kaya yazıtlarındaki resimlerin aynı olması da dikkat çekicidir.

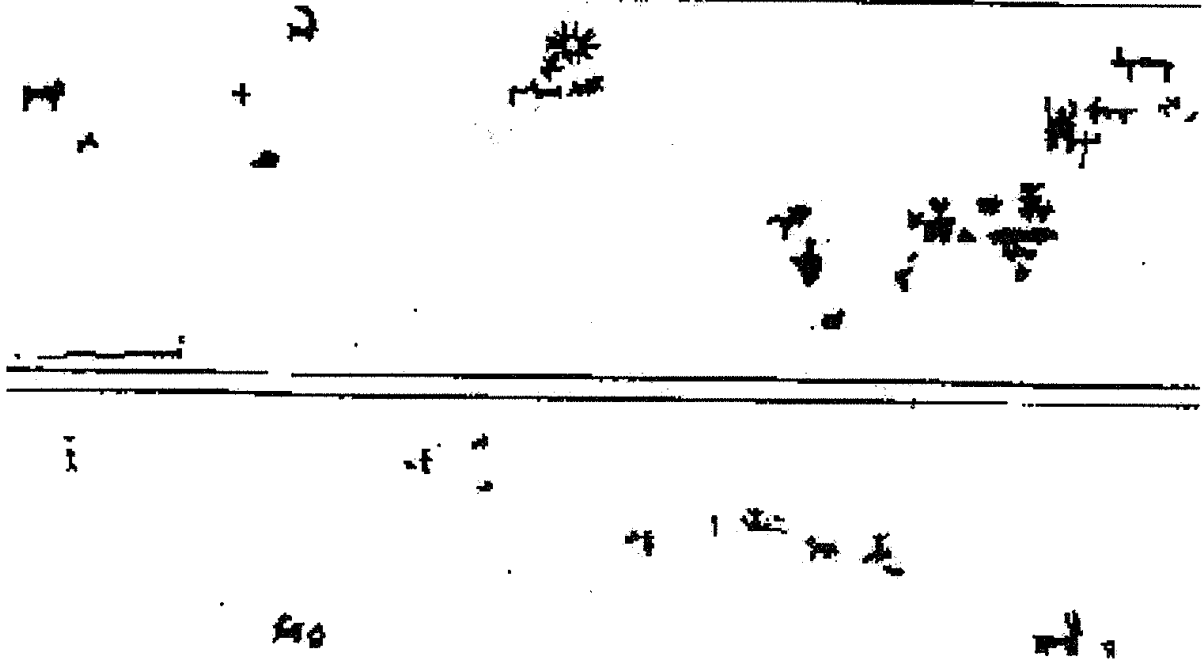
¹⁰ Haluk Tarcan, *Ön-Türk Tarihi*, Kaynak Yayınları, 1998, İstanbul, s. 147.

¹¹ Akif Ergen, *Doğu Anadolu ve Urartular*, TTK Basımevi, 1982, Ankara

¹² Akif Ergen, *a.g.e.*, s. 14.

¹³ Hakkari Maddesi, *Yurt Ansiklopedisi*, s. 3306.

¹⁴ Haluk Tarcan, *a.g.e.*, s. 155.

1 ve 2 nolu Kızların Mağarasındaki Büyük Pano resimleri¹⁵

Azerbaycan Gobustan kayalıklarında bulunan resim yazısı dönemine ait kalıntılardaki bazı motiflerin, Zelencük-Krayda Hazar kaya mezarları, Teşikle mevki kaya mezarları ve Kazakistan Kara Sığ (Ullu Kem'in bir kolu) Kurgan Sin taşındaki kaya resimleriyle aynı olması, bu yazıtların yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bazı batılı ilim adamlarınca iddia edilen, Vikinglerin İskoçya'dan Kafkasya'ya, Bakü'ye ve Kazakistan'a gitmiş oldukları gibi bir düşüncenin doğru olmadığı bu yazıtların mukayesesi ile açıkça görülecektir.

Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Kafkasya'da bulunan bu kaya mağarası resimlerinin Mısır ve Mezopotamya'da bulunan hiyerografik döneme ait şekillerden muhteva ve şekil yönünden çok farklı olduğu âşikârdır. Buna karşılık, bahsi geçen eserlerin kendi aralarındaki muhteva ve şekil benzerliği dikkat çekicidir.

Bu eserlerden hareketle Runik (Göktürk) yazı ideogram _ piktogram ve damga dönemlerini, Doğu Anadolu (Van, Hakkari, Trabzon, Erzurum), Azerbaycan (Gobustan Kayalıkları) ve Kuzey Kafkasya (Elbruz çevresi) merkezleri başta olmak üzere Kafkasya'da geçirmiştir diyebiliriz.

Bu tartışma, Runik yazı olarak adlandırdığımız yazıyı hayata geçiren ve yayan kavmin 'Anavatanını' da ortaya koymaktadır.

¹⁵ Oktay Belli, Van Bölgesinde Boyalı Mağara Resimleri Kızların Mağarası, *Arkeoloji ve Sanat*, S.1-2, 1979 İstanbul, s. 19-27 .

Son yıllarda yapılan antropolojik ve lengüistik araştırmalar, Türk yurdunun Altay dağlarında değil, Volga-Ural nehirleri arasında veya Azerbaycan, Kafkasya ve Doğu Anadolu dolaylarında olduğu¹⁶ hususunu da tartışmaya açmıştır.

Sümerce'deki Türkçe kelimelerin varlığını ve ses denkliklerini ortaya koyan O. N. Tuna, Sümer devrinde, yani M.Ö. 3500 yıllarında Doğu Anadolu ve Mezopotamya'nın kuzeyinde Sümerlerle iç içe yaşayan ya da komşu bir Türk varlığının olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ifade etmektedir.¹⁷

Hakkari, Van ve Erzurum gibi Doğu Anadolu'daki kaya ve mağara resimlerinin, Azerbaycan Gobustan yazıtları ile Kazakistan ve özellikle Kuzey Kafkasya'daki Teşikle, Zelençük-Krayda ve Sutul kaya-mağara resimleriyle motif ve mahiyet yönünden aynı olması bir tesadüf değildir.

Bugün dahi kullanılan aile, soy damgalarının, Kuzey Kafkasya buluntuları arasında sıkça görülmesi ve Göktürk yazısının Kafkas versiyonunun Doğu Avrupa ve Orta Asya versiyonlarından daha eski özellikler göstermesi de ayrı bir husustur.

Çin'de bir müzede bulunan M.Ö. 3000'li yıllara ait bir mumyanın üzerindeki kumaşın anatomik yapısının Kafkasya Türklerine ait olduğunun ortaya çıkması M.Ö. 3000 yıllarında Kafkasya'da ileri seviyede bir medeniyete sahip Türk varlığını ortaya koyan önemli bir destektir.¹⁸

Bütün bunların ışığında Türklerin bugünkü Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'yı içine alan coğrafya içerisinde M.Ö. 3500'den daha önceki bin yıllarda var olduğunu rahatlıkla düşünebiliriz.

Bütün bu delillerden hareketle edindiğimiz kanaat, Runik (Göktürk) yazı, bu coğrafyada ideogram ve piktogram evresini geçirmiş, yarı hece aşamasına kadar gelmiştir. Göktürk yazısı, Doğuya yani Orta Asya ve Altay bölgesine doğru olan göçler sürecinde o bölgede edebi metinleri ifade edebilecek ölçüde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.

Doğuya olan bu göçe paralel olarak Batıya, Avrupa'nın Doğusuna ve hatta bugün Futhark yazısı diye anılan yazının kullanıldığı İskoçya, Danimarka ve İsveç'e kadar yayılmış edebî metinleri ifade edebilecek işlek bir yazı hâline gelmiştir. Eldeki belgeler, yazının gelişim evresi, arkeolojik buluntular ve tarihi seyir bunun açık göstergesidir.

Runik (Göktürk) Yazılı eserlerin yayılma sahasına bir göz atacak olursak kısaca aşağıdaki bilgileri verebiliriz.

¹⁶ Geniş bilgi için bk. B. Atsız Gökdağ, MÖ. 2000'li Yıllardan Günümüze Giresun'daki Türk Varlığı, *Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, İstanbul 1997, s. 25-49.

¹⁷ Osman Nedim Tuna, *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dili'nin Yaşı Meselesi*, TDK Yayınları 561, 1990 Ankara, s. 49.

¹⁸ Tattered fabric that could hold the key to early history, *The Guardian* 20 Ocak 1999, London.

Runik (Göktürk) Yazının Yayılma Sahası

1800'lü yılların sonlarına doğru ilim âleminin dikkatini çeken Göktürk Yazısı (ya da Eski Türk Runik Yazısı) üzerine yapılan araştırmalar bu tarihten itibaren hızla artmıştır. Runik şekilli yazıların odaklandığı buluntu merkezleri Transilvanya, Kuzey İtalya, Fransa, Doğu Avrupa ülkeleri, Kırım, Kafkasya, İdil-Ural Havzası, Altay-Sayan Dağları, Lena nehri havzası, Gobi çölü ve çevresi, Hazar Denizi ve Baykal Gölü arasındaki Orta Asya ve Güney Sibiryaya bozkırlarıdır.¹⁹

Bu bölgeler Hun, Avar, Peçenek, Bulgar, Suvar, Göktürk, Uygur, Kırgız, Karahanlı gibi Türk devletlerinin hükümran olduğu sahalardır. Türkler, Orta Asya, Volga, Güney Sibiryaya ve Kafkasya bölgelerine sahip olmuşlardır. Eski Türkçe anıtlar da Orhon-Yenisey, Talas, Doğu Türkistan, Peçenek, Tuna, Volga-Don, Sekler, Kafkasya ve Macaristan olarak adlandırılan sahalarda yoğunlaşmaktadır.

Runik (Göktürk) yazının yayılmış olduğu uç noktaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Doğu'da, Japon savaşı sırasında işgal edilen Mançurya'da müzeye konulan ve üzerinde Göktürk yazısıyla 'suyupin' yazılı bir damga bulunmuştur. Mançurya'da Vladivostok'un kuzeyinde 14. yy.'da kurulan Pohai Hanlığının başşehrinin adı Suyupin'dir.

Kuzey'deki, Baykal Gölü içindeki Olohon adasında taş kömüründen yapılmış ve üzerindeki şekilde Göktürk yazısıyla **𐰃𐰄𐰅𐰆 𐰇𐰈𐰉** kadırığ ağırşak yazılı ağırşaktır.

Ayrıca, Don-Volga nehirlerinin Hazar ve Karadeniz'e döküldüğü bölgelerde, Hazar yazısı ile yazılmış belgeler bulunmaktadır.

Güney'de, Romanya Transilvanya'da Sekel yazısıyla yazılmış metinlerin yanında, Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'da Elçi Han'ına hapsedilen Macar elçisinin han duvarlarına yazdığı Sekel yazılı metin vardır.

Batı'da, İtalya'da Ravenna şehrinde Nikolsburg şatosunda bir konta ait kitaplar arasında bulunan Göktürk yazısının bir varyantıyla yazılmış parçalar da vardır.

Bunların yanında, Hazar İmparatorluğunun yıkılışından sonra Kiev'de Hazar Hakanı Josef'in İbrani yazısıyla yazdığı bir mektubun sonunda Hazar yazısıyla "hukurim" kaydı vardır.²⁰

¹⁹ Halil Açıkgöz, "Türklerin Kullandığı Alfabelerden Gök Türk Alfabeti", *Yeni Türkiye* s.15; *Türk Dünyası Özel Sayısı*, 1997, Ankara, s. 236.

²⁰ İspanya'dan Hazar İmparatoru Yusuf'un yanına gelerek sarayda çalışan Yahudi din adamı Yehuda HaLevi'nin yazmış olduğu hatıralarında bu mektuptan bahseder. Yehuda HaLevi'nin eseri neşredilmiştir. Bk. N. Daniel Korobkin and Kevin A. Brook, *The Kuzari: In Defense of the Despised Faith by Yehuda HaLevi*, 1998 Jarussalem, İsrail, 544 s.

Nagy Szent Miklos bölgesinde bulunan (Atilla'nın hazinesi olduğuna inanılan) definedeki bazı parçalar üzerindeki yazıları da Göktürk yazısının yayılma sahası içerisinde saymak gerekir.²¹

Göktürk, Yenisey, Güney Sibiry yazıtlarıyla Doğu Avrupa'nın Don ve Kuban ve Orta Asya'nın Açıktaş ve İsfarih yazıtlarıyla karşılaştırıldığında bu yazıların akraba olduğu fikri bugün yaygınlaşmıştır. Erken dönem orta çağdaki bütün bu toprakları - Don'dan Yenisey'e dek - sadece Türk kaynaklı bir dil birleştirmiştir²² diyebilmekteyiz.

Runik (Göktürk) yazınının bu kadar geniş bir coğrafyada kullanılmış olması muhtelif versiyonlarının da kullanılır olmasını sağlamıştır.

Runik "Göktürk" Yazınının Versiyonları:

Orhun Abideleriyle edebî bir metni kaleme alacak kadar gelişmiş yarı hece yazısı diyebileceğimiz şekle gelmiş olan Göktürk yazısının çok geniş bir coğrafya ve zaman diliminde yer alması sebebiyle farklı versiyonları görülmektedir. Orhun Abidelerinden önceki dönemlere ait olan bu versiyonları, Doğu Avrupa ve Kafkasya'da Hun, Proto-Bulgar, Hazar, Peçenek, Kuman, Alan, Kıpçak Türklerinden arta kalan coğrafya ve eserlerde buluyoruz. Genel itibarıyla Runik yazınının versiyonlarını şu şekilde adlandırabiliriz.

- a. Kafkas Runiği
- b. Orhun-Yenisey
- c. Talas-Güney Sibiry
- d. Hazar
- e. Proto-Bulgar
- f. Sekel (Macar)
- g. Etrüsk
- h. Futhark

a. Kafkas Runik Yazıları

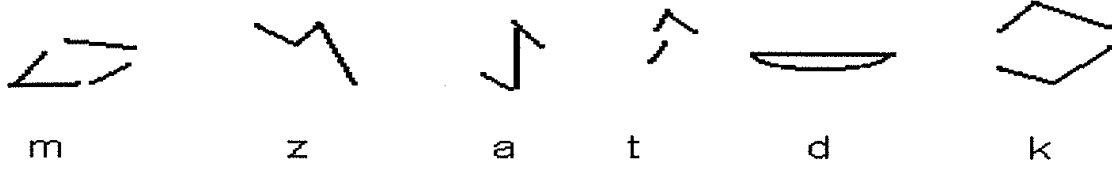
Don, Volga, Kuban, Terek ırmakları kenarlarında ve Sarkel, Belencer, Mayatsk, Humara, Ullu Dorbun, Hasaut, Arhız vb. bölgelerde 1800 yılların ortalarından itibaren yapılan arkeolojik kazılarda üzerinde Runik (Göktürk) yazısı bulunan eserler elde edilmiştir. Bu bölgelerde 1960'lı yılların başından itibaren başlayan ikinci dönem kazılarında (ki bu kazılar 1990'lı yılların başlarına kadar devam etmiştir) Runik yazılı ya da Runik damgalardan oluşan muhtelif eserler tespit edilmiştir.²³ Bu eserlerin büyük çoğunluğu Moskova ile Leningrat Müzeleri başta

²¹ Bu hazine bugün Viyana Tarih Eserleri Müzesinde bulunmaktadır.

²² Leonid R. Kızlasov- İgor L. Kızlasov, "Sayan-Altay Türklerinin Yeni Runik Yazısı", *TDAY Belleten* 1990, TDK Yay., 1994 Ankara, s. 132-133.

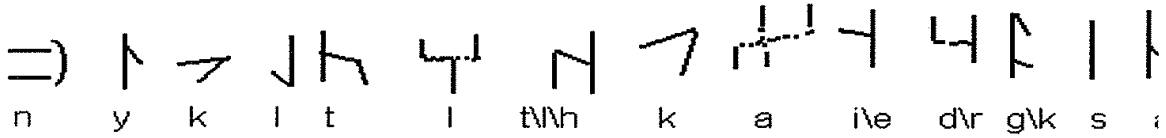
²³ Geniş bilgi için bk, S. Y. Bayçorov, *Drevne-Turkskie Runičeskie Pamyatniki Evroptı*, 1989, Stavropolskoe, s. 20-22.

olmak üzere Rusya'nın muhtelif bölgelerinde bulunan müzelere gönderilmiştir. Bahsi geçen bölgelerde 1997 yılının Şubat ve Haziran Temmuz aylarında bizzat araştırmalarda bulunduk, yaptığımız incelemelerde tarafımızdan da yeni eserler tespit edilmiştir.²⁴

Kafkas Runiğine aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

Bu Karaçay-Çerkesk Bölgesi Humara tarihi şehrinde tarafımızdan tespit edilen bir metnidir.²⁵ Metin henüz okunmamış olup, muhtemel ses değerleri tarafımızdan gösterilmiştir.

27 Mayıs 1998 günü Karakent'te yaptığımız araştırmamızda, Karakent Başı denilen mevkide kurulu Kumuş Sovhoz adıyla anılan sovhozun 150 m uzağında bulunan ağıl duvarında bir taş üzerinde bulunmuştur.²⁶ Metin henüz okunmamış olup, muhtemel ses değerleri tarafımızdan gösterilmiştir.

b. Orhun-Yenisey

Baykal gölünün güneyinde, Orhun Nehri vadisinde, Koşo Tsaydam gölü civarında 47.1° enlem, 102.25° boylamda bulunan Kültigin ve Bilge Kağan yazıtları ve 48° enlem, 107° boylamda bulunan Tonyukuk yazıtı, Orhun Abidelerinin en önemli yazıtlarıdır. 38 şekilden ibarettir. Yenisey Irmağı civarında Orhun'dakilerden

²⁴ İsmail Doğan, *Kafkasya'da Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar*, Türk Dil Kurumu yay. 736, Ankara, 2000.

²⁵ Haziran 1997 tarihinde Humara şehrinin kuzeydoğu kısmında arkada kalan duvarlar üzerinde 6 Runik karakterden oluşan bir yazı bulduk. Bugün duvarın üst kısmında kalan 1 m uzunluğunda, 20 cm yüksekliğinde, 30 cm eninde dikdörtgen bir mermer taş üzerine kazınmıştır. Yazılar 4-6 cm ebatında, 1 cm derinliğindedir. Bu taşı önce temizleyip tabî hâliyle, daha sonra yazıların olduğu yeri boyayıp fotoğrafını çektik. Daha önce yapılan incelemeleri göz önüne aldığımızda Kafkas Runiği versiyonu olarak adlandırabileceğimiz karakterlerle yazıldığını söyleyebiliriz. Muhtemel ses değerlerini aşağıda gösterdiğimiz bu metin daha önceki yayınlarda bulunmamaktadır. Metnin fotoğrafı için bk. İsmail Doğan, *Kafkasya'da Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar*, Türk Dil Kurumu yay. 736, Ankara, 2000.

²⁶ Metnin fotoğrafı için bk. İsmail Doğan, *Kafkasya'da Göktürk (Runik) İşaretli Yazıtlar*, Türk Dil Kurumu yay. 736, Ankara, 2000.

daha eski döneme ait çok sayıda yazıt bulunmuştur. Yenisey yazıtlarında ise 150' den fazla şekil mevcuttur.²⁷

Orhun abideleri, İsveçli subay Strahlenberg tarafından, 1730 yılında yayımlanan araştırmalarıyla dünyaya duyurulmuştur. Danimarkalı Thomsen tarafından Türkçe olarak çözümlenmeleri yapılmıştır.²⁸

ORHON		YENİSEY	Ses değeri
Klasik	Başka Şekiller		
↓	↘	⌒ ⌑ ⌒ ⌑	a, e
↑		⌒	kapalı e
↑	↘	⌒ ⌑ ⌒ ⌑	ı, i
>	↘ ↘	> > /	o, u
⌒	⌒ ⌑ ⌒	⌒ ⌑ ⌒	ö, ü
⌒	⌒	⌒ ⌑ ⌑ ⌑	y (kalın ünlülerle)
⌒	⌒	⌒ ⌑ ⌑ ⌑	y (ince ünlülerle)
⌒	⌒ ⌑ ⌒	⌒ ⌑ ⌑ ⌑	b (kalın ünlülerle)
⌒	⌒ ⌑ ⌒ ⌑	⌒ ⌑ ⌒	b (ince ünlülerle)
⌒	⌒	⌒ ⌑	-ç, -c (sözcük sonu)
⌒		⌒	iç, ic
⌒		⌒ ⌑ ⌒	d (kalın ünlülerle)
⌒	+	⌒ +	d (ince ünlülerle)
⌒	⌒	⌒ ⌑ ⌒ ⌑	g (kalın ünlülerle)
⌒	⌒	⌒ ⌑ ⌒ ⌑	g (ince ünlülerle)
⌒	⌒ ⌑	⌒ ⌑ ⌒ ⌑	k (e, i ile)
⌒	⌒	⌒ ⌑	k (ö, ü ile)
⌒	⌒	⌒ ⌑ ⌒	k (a ile)
⌒	⌒ ⌑	⌒ ⌑	k (ı ile)
⌒		↑ ↓	k (o, u ile)
⌒		⌒ ⌑ ⌒	L (kalın ünlülerle)

Orhun-Yenisey yazıtları ve ses değerleri

²⁷ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul, 1988.

²⁸ V. Thomsen, *Inscription de l'Orkhon Déchiffrées*, Helsingfors 1896.

c. Talas-Güney Sibiryası

A.von Gabain'e göre "runik" alfabe önce Talas'ta meydana gelmiş, sonra Yenisey ve Orhun bölgelerinde yayılmıştır²⁹. Türk Runik alfabesinin menşeyini Güney Sibiryası veya Orta Asya (Talas) olarak kabul eden Türkologlar mevcuttur³⁰. Ancak, bu görüşte olan Türkologların Avrupa, Avrupa'nın Doğusu ve özellikle Kuzey Kafkasya'daki Göktürk "runik" eserlerini dikkate almadıklarını veya bunları başka bir yazıymış gibi addettiklerini görüyoruz.

Göktürk yazısının Talas versiyonu olarak "Talas Kazığı" adıyla bilinen tahta üzerine Göktürk işaretleriyle kazılarak yazılmış eser gösterilir³¹. Talas yazısı üzerine muhtelif okuma denemeleri bulunmaktadır³². Runik yazının, Talas versiyonu Yenisey olarak da adlandırılmaktadır. Biz Orhun ve Yenisey'i birlikte, Talas ve Güney Sibiryası yazılarını da ayrı olarak ele almaktayız. Ancak, Güney Sibiryası eserleri olarak bilinen eserlerin Yenisey bölgesine yakın olması bunların Yenisey versiyonu olarak adlandırılmalarına da sebep olmaktadır.

İ.R. Aspelin'in 1887-1888 yılındaki araştırma gezilerinde ortaya çıkardığı Selek yazı grubu da Göktürk yazısının Sayan Altay bölgesine kadar yayıldığını gösterir. Sayan Altay Türklerinin Runik yazısı hakkında Lionid R. Kızlasov-İgor L. Kızlasov, teferuatlı bilgiler vermektedir.³³

d. Hazar Yazısı

Hazarlarla ilgili mevcut bilgilerin çoğu Arap, İbrani, Ermeni, Bizans ve Slav kaynaklarından. Çin kaynaklarında "T'u kue K'o-sa" şeklinde, Kuzey Asya'da On Uygur birliği içinde Hazar adına rastlanıyor. Kaynaklar farklı olunca Hazarların menşeyi hakkında da farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hazarların güçlü oldukları dönemlerde Gürcü ve Ermeniler üzerine akınlar yaptıklarını dikkate almadan Hazarların Gürcü ya da Ermeni soyundan olduğu gibi gayri ciddi görüşler bile vardır.³⁴

Hazarları doğrudan As ve Alanlara bağlayan kaynaklara³⁵ As ve Alanların Türk olmadığı yolunda itirazlar mevcuttur. Ancak, As ve Alanların Türklüğü meselesinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bölgede yaptığımız araştırmalarda

²⁹ A. M. Şçerbak, "Türk 'runik' yazısının yayılmasına dair", *TDAY Belleten* 1990, 1994 Ankara, s. 183.

³⁰ A. M. Şçerbak, *a.g.e.*, s. 183.

³¹ A. M. Şçerbak, *Znaki na Keramike i Kirpiçah iz Sarkela – Beloy Veji, Trudi Volga – Donskoy Arheologičeskoj Ekspeditsii II*, Materiali i İssledovaniya po Arheologii SSSR, No: 75, 1959 Moskva-Leningrad, s. 389.

³² A. M. Şçerbak, "Türk 'runik' yazısının yayılmasına dair", *TDAY Belleten* 1990, 1994 Ankara, s. 183.

³³ Leonid R. Kızlasov-İgor L. Kızlasov, "Sayan – Altay Türklerinin Yeni Runik Yazısı", *TDAY Belleten* 1990, 1994 Ankara, s. 85-136.

³⁴ Şaban Kuzgun, *Hazar ve Karay Türkleri*, 1993, Ankara, s. 47.

³⁵ Şaban Kuzgun, *a.g.e.* s. 48.

özellikle Hristiyan Alanların eserlerinin Türk mahreçli olmasının şüphe götürmez bir gerçek olduğunu müşahede ettik.

Bugün Kuzey Kafkasya'da Türklüğü temsil eden boylardan Karaçay - Malkarların kendilerinin As ve Alanların devamı olduklarına inandıklarını şahıs ve soy isimlerinde, damgalarında bu izleri taşıdıklarını gördük. Dolayısıyla Hazarların, As ve Alan mahreçli olmaları görüşüne bu kavimlerin Türk olmadıkları noktasındaki itirazların yanlış olduğuna inanıyoruz.

Hazarların, Göktürk, Sabir, Hun, Suvar, Ağaçeriler ve Akatzirlerin devamı ya da bir kolu olduğunu söyleyen görüşler de mevcuttur³⁶. Hazarlar, Orta Asya'da ortaya çıkan bir Oghurik Türk kavmidir³⁷ şeklindeki ifadeler yanında onları doğrudan Hunlara ve Proto-Bulgarlara bağlayanlar da görülür³⁸.

Hasanlanı Nazir'in Karça adlı eserinde³⁹ orijinalinin Arap alfabesiyle Kazak oğlu Botayın oğlu Barlı'nın Hazar Türkçesiyle olduğunu iddia ettiği 23 sayfalık eseri ve rivayetleri dikkate alarak bilinen Hazar tarihiyle mukayese ettiğimizde bazı boşlukların dolduğunu görüyoruz. Buna göre Hazarların Ku__abar (Hun), Ceti Nar, Hazar Ok, Boyrank_z ve Sibilg_l adıyla ifade edilen dönemlerinin olduğu anlaşılır.

Hazar Devleti, tarihi seyir içerisinde genişleyen topraklarında birçok ülkeyi almış; Sabirler, Bulgarlar, Slavlar, Macarlar, Peçenekler ve Kuzey Kafkasya uzun zaman Hazar yönetiminde kalmıştır. İbiryne, Albanya, Ermenistan, Gürcistan, Pers ve Araplarla uzun yıllar süren savaşları olmuştur. Bugün Rusça Verlehneye adı verilen Belencer-CirYurt 750'ye kadar Hazarların başkenti olmuştur. 750'den sonra 200 yıl İtil şehri ve Sarkel, Hazarlara Başkent olmuştur. Hazarlar, Kiev, Çerson, Çufutkala, Feodosia, Tmutorokan (Phanagonia) ve Olbiz gibi önemli şehirlerin de kurucularıdır. IX.yy. ortalarında Kıpçaklarla birlikte Hazarlara karşı saldırılar başlar. M.S. 854'ten itibaren Kabarlar, Macarlar, Kalizler ve Bulgarlar Hazar yönetiminden ayrılırlar.

Bu dönemden itibaren Hazarlara karşı Rus saldırıları da başlamıştır. 864'te Kiev, 884'te Sarkel Rus yönetimine geçer. 965'te Hazar Devleti Ruslar tarafından tamamen yıkılır. Siyasî varlığı sona eren Hazarların bir kısmı Azak ve Kırım'da beylikler kurarlar, bu beylikler de 1016'da Rus yönetimine girer. Hazarların bir kısmı da İdil ve Terek boyları ile Kuzey Kafkasya'ya çekilmişler, buralarda küçük Hazar Beylikleri kurmuşlardır. Bu beylikler 1030'da Kıpçak yönetimi altına girerler.

Dağılan Hazarlar, Kıpçak, Peçenek ve Selçuklular arasına karışırlar. 1237 yılında Hazar Devleti'nin hâkim olduğu topraklar, Batu Han'ın Saray şehrini başşehir yapıp Altınordu Devleti'ni kurmasıyla Altınordu hâkimiyeti altına girer. Kırım ve Azak Hazarlarının kalıntılarının bugünkü Karaylar, İdil boyundakilerin bir kısmının ise Çuvaşları oluşturan etnik gruplardan olduğu farz edilmektedir.

³⁶ Şaban Kuzgun, *a.g.e.* s. 45-46.

³⁷ Kevin Alan Brovk, *The Khazar Fortress of Sarkel*, [http:// www.khazaria.com/sarkel..html](http://www.khazaria.com/sarkel..html)

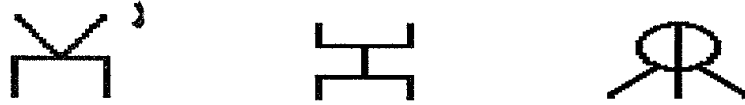
³⁸ Şaban Kuzgun, *a.g.e.*, s. 48.

³⁹ Hasanlanı Nazir (Anttezli), *Karça, Ömürleden Tahsala, Sibitli, Sibirlen, Hazar Ellezi, Birsil Karaçay*, 1994, Çerkesk.

Kuzey Kafkasya'da Hazarların devamı olan boyların kimler olduğu hususunda ise bilgiler bulunmamaktadır. Bölgede yaptığımız araştırmalar sırasında, bugün Gürcistan'ın kuzeyinde Kabartı-Malkar sınırında yaşayan 'Ebze'lerin Hazarların Kuzey Kafkasya'daki kalıntısı olduklarına inanıldığını müşahede ettik.

Önceleri Tanrı dinine mensup olan Hazarlar, Bizans ve Araplarla olan münasebetleri sebebiyle Hristiyanlık ve Müslümanlığı da kabul etmişler, dinî, siyasî ve kültürel tesirler neticesinde Grek ve Arap alfabetini de kullanmışlardır. 10.yy.'dan sonra Museviliğin Hazarlar arasında yayılması Hazarların İbrani dili ve alfabetini kullanmalarına sebep olmuştur.

Grek, Arap ve İbrani yazılarından önce ve zaman zaman bu yazıların birlikte damgalardan oluşan Göktürk yazısının bir versiyonunu kullanmışlardır. Hazarların bu yazıyla yazılmış olan eserleri Arap, Bizans, Rus ve Yahudiler tarafından neredeyse yok edilmiştir. Eski Hazar şehirlerinde yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen bir kaç Hazar damgası ve yazı örneği bulunmaktadır. Haziran-Temmuz 1997 yılında yaptığımız araştırmada, bilinen bu Hazar damgalarına ek olarak yenilerini tespit ettik⁴⁰. Göktürk yazısının Hazar versiyonuna Kiev Musevi Hazarlarının yazdığı mektubun altına 6 harfli 'hukurim' "ben onu okudum" kayıtlı metni ve Tmutorokan (Phanagon)'daki kazılarda bulunmuş Hazar soy damgalarını örnek olarak verebiliriz.

Tmutorokan (Phanagon)'daki kazılarda bulunmuş Hazar soy damgaları.⁴¹

'hukurim', "ben onu okudum" yazılı belge.⁴²

e. Proto-Bulgar Versiyonu

"Proto-Bulgar" terimi, Slav kavminin bir kolu olan günümüz Bulgarlarından farklı, Hun Türklerinin devamı niteliğinde olan tarihteki Bulgar Türkleri için kullanılmaktadır.

453 yılında büyük Hun Hakanı Atilla'nın ölümünden sonra oğlu İrnek'in tahta geçmesiyle başlayan Proto-Bulgar süreci Volga ve Tuna Bulgar devletlerine kadar sürer.

⁴⁰ Geniş bilgi için bk. Albüm ve açıklamalar bölümü.

⁴¹ Kevin Alan Brovk, *The Khazar Fortress of Sarkel*, [http:// www.khazaria.com/sarkel.html](http://www.khazaria.com/sarkel.html)

⁴² Kevin Alan Brovk, *The Khazar Fortress of Sarkel*, [http:// www.khazaria.com/sarkel.html](http://www.khazaria.com/sarkel.html)

Volga Bulgarlarının İslâmiyete girmeden önceki dönemlerine ait eserler bilinmemektedir. Ancak, bölgeye baktığımızda Runik yazının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Volga Bulgar kitabeleri olarak literatürde yer alan kitabeler Arap yazılı İslâmî dönem eserleridir.⁴³

(MS.852-869) yılları arasında Tuna Bulgarlarının başına geçen Boris Han Hristiyan olur. Boris tebasının da Hristiyan olmasını ister. Bizans'tan Hristiyanlığı öğretmesi için papazlar talep eder. Hristiyanlık öncesi alfabe dahil kültürel değerleri yok sayar. Bu döneme kadar Tuna bulgarları Runik yazıyı kullanmışlardır. Kril-Grek alfabesine geçiş Boris Han zamanında olmuştur.

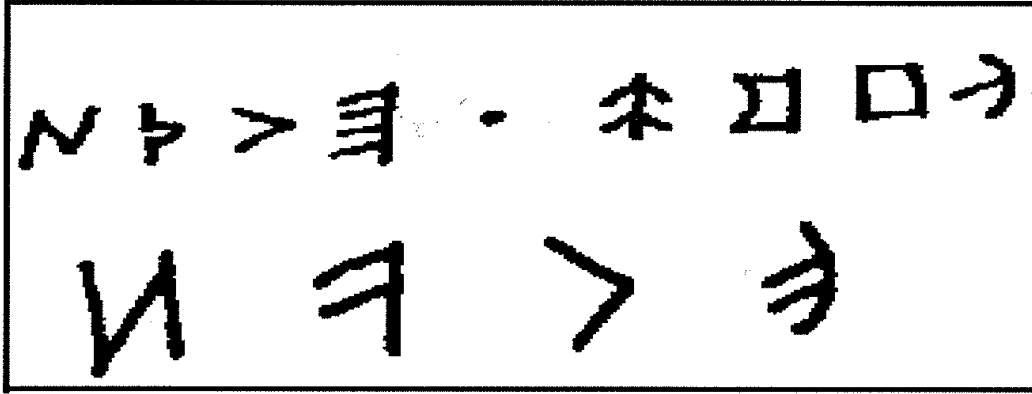
Grek-Kril alfabesinin kabulünden sonra Kutrigur Bulgarlarının önceki dönem yazılarıyla (yani Göktürk) yazılmış eserler yok edilmiştir. Bu dönemden kalan Göktürk işaretli eserler, Nagy Szent-Miklós eserleri arasındaki kaplar üzerindeki yazılar ve son zamanlarda Romanya'da bulunan Krepcha, Ravna Pliska ve Murfatlar bölgesinde bulunan yazıtlardır. Yine Bulgaristan'ın İmeon (Pamir) bölgesindeki yazıtlar da Göktürk işaretlidir.

Runik yazının Proto-Bulgar versiyonunun ses değerlerini aşağıdaki gibi gösterebiliriz.

A	木, +, ✱, -†	O	∩ ∩ <
B	...	'A	∩
V	...	P	...
G	7, 4	R	†
D	...	S	∩
E	...	TH	∩
ZH	...	T	∩
Z	...	U	∩
I	†	F	∩
K	∩	H	∩
L	∩	SH	∩, ∩
M	∩, ∩, ∩	AE	∩
N	∩		

Runik Yazının Proto-Bulgar versiyonunun ses değerleri

⁴³ Geniş bilgi için bk. Talât Tekin, *Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası*, Ankara, 1988, s. 531.

Runik yazının Proto-Bulgar versiyonuna: Nagy Szent Mikloş hazinesinde bulunan ayrı iki satır yazıyı da örnek olarak verebiliriz.

f. Sekel (Macar) Yazısı.

Göktürk yazısının Sekel versiyonu “ *rovás* ” yazısı olarak da anılmaktadır. *Rovás* kelimesi Macarların *runi* ve *ru* diye telaffuz ettikleri ve *róni*, *ródalni* (oymak); *róvat*, *rovákka* (hesap, neden) gibi bir çok kelimenin geliştiği “ *ro* ” kökünden gelir. Macar bilginleri Roma rakamlarının ve Etrüsk yazısının da *rovás*’dan yani Sekel (Göktürk- Runik) yazısından olduğunu söylemektedirler.⁴⁴ Envard Freman’ın Sicilya Tarihi (Oxford 1891) adlı eserine atıf yapan Robert Szabados Sicilya’nın Sekellerle ilgili olduğunu da ifade etmektedir.⁴⁵ Sekel yazısının kaynağının Karpat havzasına Macarlardan önce gelen Avar Hunlar’ı veya Hun Eftalitleri olarak bilinen Hunlar olduğu Macar tarihlerinde geçmektedir. Macarlar Karpat havzasında görülmeye başladıklarında bu bölgede Hunlar’dan kalma Sekel (Göktürk) işaretli bir çok kitap, kayıt ve kitabeler bulunmaktaydı.⁴⁶

Hun Kralı Atilla’ya Bizans elçisi olarak giden Priscus Rhetor’ un günlüğünde Atilla’nın kaçak Hun askerlerini Bizans elçisinden isterken çağırdığı katibin bir nottan Hun kaçakların adlarını okuduğunu ifade eder.⁴⁷ Bu Hunlar’ın kayıtları tutacak bir yazıya sahip olduklarını göstermektedir.

1488’de Jonós Thuroczi, tarihinde, Sekellerin (siculi) kendi harfleriyle yazdıklarını ve bunları tahta parçaları üzerine oyduklarını yazar. 15.yy. İtalyan yazarı Bonfini, Sekellerin kendi harflerini (paraflarını) küçük tahta parçalarına çenttiklerini ve birkaç işaretle pek çok bilgi ilettiklerini ifade eder. Transilvanya’ da doğmuş olan Istvan Szomasi, 1653’te Padma / İtalya’daki çalışmalarından birinde Sekellerin atalarından miras kalan harfleri her zaman mürekkeple yazmadıklarını, ama bıçak ucuyla tahta parçaları üzerinde kare şeklinde düzleştirdiklerini ve böylece

⁴⁴ Robert Szabados, *Ancient Hungarian Rovás/Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁴⁵ Robert Szabados, *The Runic Text Processor Freeware Homepage, The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁴⁶ Robert Szabados, *The Ancient Hungarian Alphabet*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁴⁷ Robert Szabados, *The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

harflerin sık sık birbirine yapışık olarak bulunduğunu yazar. Eski zamanlarda meşe palamudundan yapılmış mürekkeple parşömenler ve huş ağacının kâğıt gibi beyaz ince kabukları üstüne yazıyorlardı. Bu kâğıt kadar ince kabuklar mükemmel bir yazı malzemesiydi. Bu kâğıdı bugün sahip olduğumuz kitaplar gibi⁴⁸ ciltlemek de mümkündür.

16.yy.'da Csikszentmihaly kilisesi inşaatında çalışan işçiler, isimlerini direklerden birine çenttiler, marangoz ve tuğlacıları isimlerinin korunması konusunda tembihlediler. Bu yazıların orijinaleri 18.yy.'ın 2. yarısında zarar görmüş olmalarına rağmen -muhtemelen dikkatsiz tamir ya da maksatlı yıkımdan- kopyaları Imre Dezserinszky tarafından 1753'te bir çalışmasında korunmuştu.⁴⁹

Sekel (Rovás - Göktürk) yazısı bir de parşömen kâğıt üzerine yazılmış şekilde karşımıza çıkar. Nicholsburg'daki Dietrichstein kütüphanesinde bir kanta ait kitaplar arasında bulunan bu eseri W. Thomsen kısmen okudu.⁵⁰ Ayrıca, 2. Dünya Savaşının bitimine kadar bozulmamış olarak Transilvaya'daki küçük Unitarian Kilisesi'nde korunmuş olan runik yazılı bir yazıt vardı. Rus işgali ve savaştan kurtulup kurtulmadığı bilinmiyor, ama bu yazıtın birçok fotoğrafı mevcuttur. Yazıtın tarihi 1668'dir. 1515'te Macar kralı Ulaszlo'nun Türk Sultanı Yavuz Sultan Selim'e gönderdiği bir heyette bulunan Tamás Szekely bugün Elçi Han olarak bilinen hanın duvarına kazarak Sekel yazısıyla kayıt düşer. Bunu 1553'te Sultan Süleyman'a gönderilen elçilik üyesi Hans Dernschwamm kopyalar. Bu kopya 1913'te Ferenc Babinger tarafından Fugger ailesinin arşivinde bulunmuştur.⁵¹

En ilginç runik yazılı belge, her nasılsa, Bologna/İtalya'da bulunan Rovas yazısı (Sekel-Göktürk) kullanılmış bir takvimdir. Bir İtalyan bilim adamı olan Wigi Fernando Marsigli, 1690'da Transilvanya'da orduda hizmet verirken bir Sekel takvimi görür. Morsigli'nin düşüncesine göre bu, yeni vaftiz edilmiş Sekel'ler için Rovos harfleriyle baston/tahta parçası üzerine yazılmıştı. Bilim adamı olan Morsigli, bununla çok ilgilendi. Tamamını kopyalayarak kopyayı İtalya'ya götürdü. Sonra bu İtalya'da 1913'te Bologna Üniversitesi kütüphanesinde Endre Veress tarafından bulundu. Morsigli'nin fikri, 1690'larda bile hâlâ eski Macar dinine uyan Sekel'lerin olduğu yolundaydı.⁵²

Sekel yazısı M.S.1000'lerde Macar Kralı St.Stephan'ın Hristiyan olması sebebiyle putperest devrin kalıntısı olarak görülmüş, bu yazı ve dönemin eşyaları yok ettirilmiştir.⁵³ Papalığın baskısı ve papazların gayretiyle büyük çoğunluğu yok ettirilen bu yazıyla yazılmış eserler çok az da olsa Transilvanya'nın iç bölgeleriyle

⁴⁸ Robert Szabados, *The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁴⁹ Robert Szabados, *The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁵⁰ Robert Szabados, *The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁵¹ Robert Szabados, *The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁵² Robert Szabados, *The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁵³ Robert Szabados, *Ancient Hungarian Rovás/Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

Sekel Macarlarında kalmıştır. Sekel (Göktürk) yazısından Latin yazısına geçiş sürecinde Macarlar dil, edebiyat ve kültür açısından büyük bir gerilemeyle karşı karşıya kaldılar.

Runik Yazının Sekel (Macar) versiyonunun Ses Değerleri													
†	†	✕	≠	Λ	⊗	∫	∫	+	∩	↑	X	∩	∩
İ	İ	H	GY	G	F	É	E	D	CS	C	B	A	A
Λ	H	∩	∫	∫	∫	∩	∩	D	∩	∩	∩	∩	∩
S	R	P	Ö	Ö	Ö	O	NY	N	M	LY	L	EK	AK J
Υ	∩	M	Q	∫	∩	∩	∩	X	Υ	∩	∩	∩	∩
ZS	Z	V	Ü	Ü	Ü	U	TY	T	SZ	AS	∩	∩	∩
✕	✕	∩	X	V	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩
1000	100	50	10	5	1	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩

Göktürk (Runik) Yazısı Sekel versiyonu karakterleri ⁵⁴

g. Etrüsk Yazısı

Temel olarak Grek yazısına dayandırılan Etrüsk yazısının da Runik (Göktürk) yazının bir versiyonu olduğu kanaatindeyiz. Aşağıda gösterdiğimiz Etrüsk yazısının ses değerleri ile Runik (Göktürk) yazının ses değerleri arasında benzerlik bir tesadüf sonucu değildir. Etrüsk yazısının ses değerleri Grek yazısından daha çok Runik (Göktürk) yazısı ile benzeşmektedir.

Etrüsklerin Türklüğü hakkındaki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir.⁵⁵ İngiliz seyyah George Dennis'in 1848 yılında yayınlamış olduğu seyahatnamedeki⁵⁶ kayıtlarda da Etrüsklerin Türklüğü konusunda bilgiler bulmaktayız.

⁵⁴ Robert Szabados, *The Hungarian Runic Writing*, <http://dsuper.net/~elehoczk/>.

⁵⁵ Adile Ayda, *Türklerin İlk Ataları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1987.

⁵⁶ George Dennis, *The Cities and Cemeteries of Etruria*, Londra, 1848 (Romence çevirisi: Moroianu, Ersiha, *Lumea etruscilor*, 2.c, Bucureşti, 1982).

A	Λ	∨	∨				
B	8?	C	∨	∨			
C	∨	∨	∨	∨			
D	∨	∨	∨	∨			
E	∨	∨	∨	∨			
F	∨	∨	∨	∨			
G	∨	∨	∨	∨			
H	∨	∨	∨	∨			
I	∨	∨	∨	∨			
J	∨	∨	∨	∨			
K	∨	∨	∨	∨			
L	∨	∨	∨	∨			
M	∨	∨	∨	∨			
N	∨	∨	∨	∨			
O	∨	∨	∨	∨			
P	∨	∨	∨	∨			
Q	∨	∨	∨	∨			
R	∨	∨	∨	∨			
S	∨	∨	∨	∨			
T	∨	∨	∨	∨			
V	∨	∨	∨	∨			
Z	∨	∨	∨	∨			
K, M	∨	∨	∨	∨			
TH	∨	∨	∨	∨			
SH	∨	∨	∨	∨			

Etrüsk yazısının ses değerleri⁵⁷

h. Futhark Yazısı

MS. 3.yy. ile 17.yy arasında Kuzey Avrupa Germen halkları içinde (İsveç, Norveç, Danimarka) kullanılan yazıdır. Yoğunlukla, İsveç ve Norveç'te olmak üzere, Avrupa'da 3500 kaya yazıtının bu yazıyla yazıldığı kabul edilmiştir.⁵⁸ Viking çağında yazılmış runik yazıtlar da denen bu yazıtlar, İskandinav dilinde çözümlenmemiştir.

Futhark yazısındaki ses değerlerini Runik (Göktürk) yazının ses değerleriyle karşılaştırdığımızda Etrüsk, Proto-Bulgar, Sekel (Macar), Hazar yazılarındaki gibi büyük bir benzerlikle karşılaşmaktayız. Futhark yazılı eserler üzerinde bu bakış açısından çalışmaların yeniden yapılması gerektiğine inanıyoruz.

ƒ	u	p	a	r	k	g	w	h	n	i	p	e	r	s	t	b	e	m	i	n	g	d	o
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

Futhark yazısının ses değerleri⁵⁹

⁵⁷ Copeland, Mel, http://www.maravot.com/Etruscan_Phrases.html.

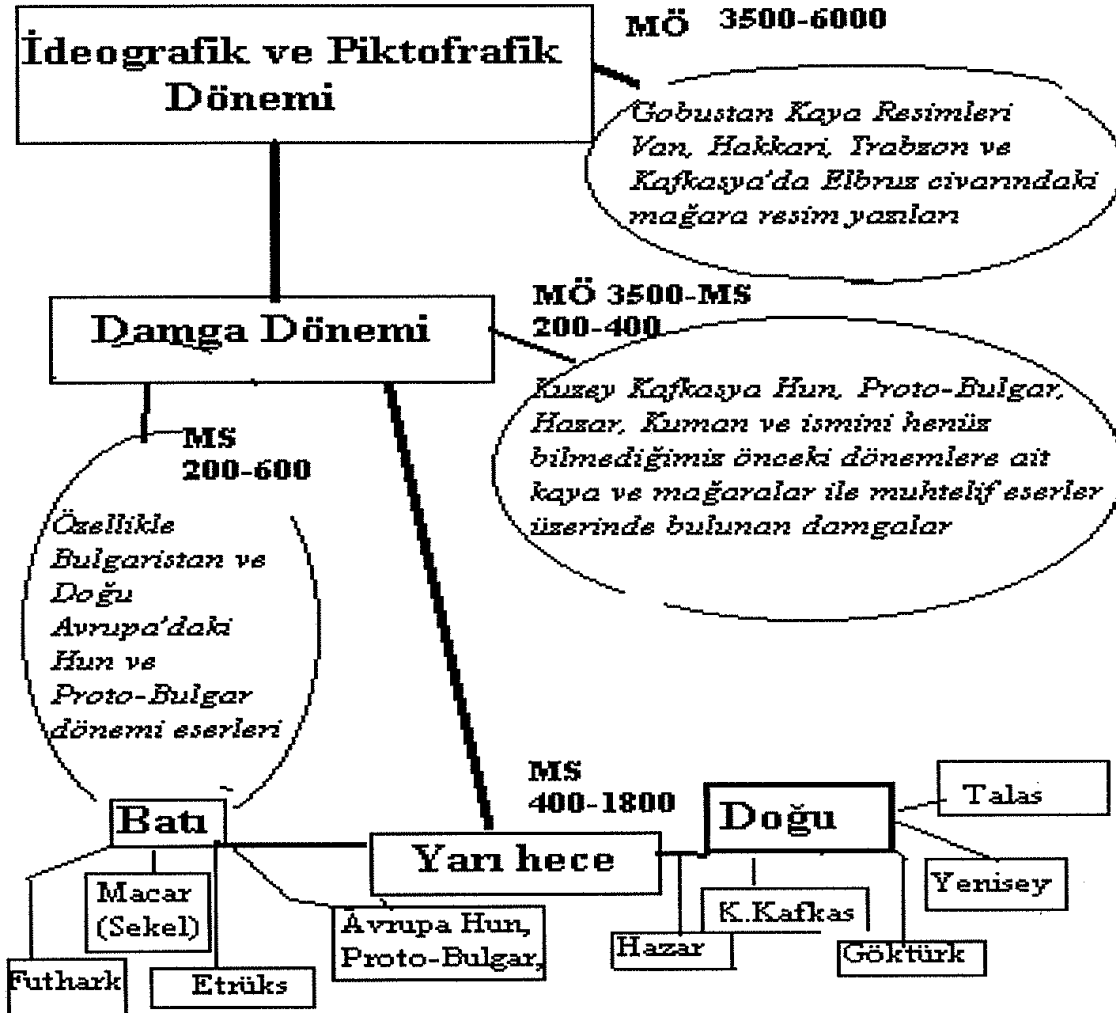
⁵⁸ Turgay Kürüm, <http://www.antalya-ws.com/futhark/FUTHARKT.HTM>

⁵⁹ Turgay Kürüm, *a.g.e.*

Bütün bu bilgilerin ışığında Runik (Göktürk) yazının ideogram ve piktogram dönemleri ile damga dönemini Kuzeyde İdil, Güney'de Mezopotamya, Doğu'da Hazar Denizi , Batı'da Kara Deniz ve Doğu Anadolu coğrafyasında geçirdiğini; Doğuya ve Batıya göçler sebebiyle damga döneminden itibaren yarı hece dönemi aşamasında Doğu'da Orta Asya ve Güney Sibiryaya, Batı'da ise Bulgaristan, Romanya, Macaristan, İtalya, Slovakya ve Avrupanın kuzeyi olan İsveç, Norveç ve Danimarkaya kadar yayıldığını söyleyebiliriz.

Yine bu bilgiler ışığında Runik (Göktürk) yazının Kafkas Runiği, Orhun-Yenisey, Talas-Güney Sibiryaya, Hazar, Proto-Bulgar, Sekel (Macar), Etrüsk ve Futhark yazısından oluşan bir yazı ailesi oluşturduğu ifadesini kullanabiliriz.

Runik Yazının Gelişimi Şeması Runik Yazı Ailesi

Şema IV⁶⁰

⁶⁰ Runik yazı ailesi şeması tarafımızdan teklif edilmiştir.